

УДК 81.11

Лощенова І.Ф., Миколаївський державний університет
ім. В.О.Сухомлинського

Лощенова Ірина Феліксівна – к.п.н., доцент кафедри англійської філології, декан факультету іноземної філології МДУ імені В.О.Сухомлинського. Наукові інтереси – полікультурне виховання майбутніх учителів іноземних мов.

Актуалізація лінгвокраїнознавчих знань студентів як чинник розвитку готовності до міжкультурної комунікації

У статті проаналізовано один з найважливіших аспектів становлення майбутнього спеціаліста з іноземних мов – навчання основам міжкультурної комунікації, суттєвим чинникам розвитку готовності, до якої автор вважає лінгвокраїнознавчі знання студентів.

One of the most important aspects of a future foreign languages specialist's formation – teaching the basis of cross-cultural communication – has been analyzed in the article. The author believes linguistic country study knowledge of students to be the significant factor for the development of their skills in the process of cross-cultural communication.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В університетській освіті здійснюється зміна провідних концепцій і розробляються різноманітні підходи як у самій педагогіці, так і у функціонуванні всієї освітньої системи вищої школи. Така еволюція виникає на основі переосмислення накопиченого культурного досвіду. При цьому культура створює ґрунт для розвитку і прискорення розмаїття варіативності та якісної своєрідності всіх своїх елементів, а освіта дає студентам розуміння даних процесів. Отже, постає необхідність більш активного насичення навчально-виховного процесу університету культурними компонентами, оскільки саме вони створюють умови для духовного становлення особистості, а загальнолюдські цінності культури уможливають забезпечення нових соціокультурних потреб. Готовність вступати до міжкультурного спілкування з використанням іноземної мови – одна з головних цілей навчання іноземної мови на сучасному етапі.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Важливого значення як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники надають підготовці нової

генерації педагогічних кадрів, здатних здійснювати освітньо-виховну діяльність в умовах багатокультурного соціуму, глобалізації суспільних відносин. Сучасна освітня парадигма відбиває новий погляд на взаємозв'язок освіти й культури. Одним з найважливіших аспектів цієї проблеми є становлення спеціаліста, який володіє основами міжкультурної комунікації, орієнтований на досягнення взаємоузгоджених дій з носієм відмінної культури. Це засвідчують роботи А.М.Алексюк, В.С.Болгаріної, Н.Ф.Бориско, Е.М.Верещагіна, С.У.Гончаренко, І.А.Зимньої, І.А.Зязюна, В.Г.Костомарова, В.В.Краєвського, В.С.Лугай, Р.П.Мільруд, С.Ю.Ніколаєвої, Г.В.Онкович, Л.П.Пуховської, І.Ю.Пасова, Н.К.Скляренко та інших. Проблеми культурологічної, мовної (з української та іноземних мов) підготовки вчителів знайшли своє відображення у Державній програмі "Вчитель" (березень 2002 р).

Особлива роль у контексті інтеграції України у світову спільноту відводиться досконалому володінню іноземними мовами. Вказана тематика певною мірою висвітлюється у дослідженнях. У рекомендаціях Комітету з питань освіти при Раді Європи щодо навчання іноземних мов наголошується на необхідності

формування навичок міжкультурного спілкування, а саме: здатності встановлювати зв'язок між власною та іноземною культурою; готовності виконувати роль посередника між різними культурами, ефективно керувати розв'язанням конфліктів. Це вкрай важливо для майбутніх учителів іноземної мови.

У статті ми поставили **за мету** показати, що у процесі навчання іноземних мов лінгвокраїнознавство виступає не тільки як галузь науки про мову, а як необхідність більш глибокого й суттєвого вивчення світу носіїв мови, їх культури у широкому етнографічному сенсі, способу життя, національного характеру, менталітету.

Виклад основного матеріалу дослідження...

Лінгвокраїнознавчі знання студентів ми розглядаємо як один із важливих чинників розвитку готовності до міжкультурної комунікації, саме тому ми вважали за необхідне звернутися до основних положень, які розкривають психолого-педагогічну сутність лінгвокраїнознавства в контексті університетської освіти.

Слід відзначити, що у вітчизняній теорії та методиці навчання іноземних мов інтеграція культури у процес навчання відображена у двох підходах: суспільствознавчому та філологічному [1]. У межах першого підходу різноманітні відомості про країну, мова якої вивчається, засвоюються при вивченні курсу країнознавства. Філологічний підхід передбачає навчання іншомовної культури в рамках лінгвокраїнознавства. За Є.М.Верещагінін та В.Г.Костомаровим, лінгвокраїнознавство являє собою методику “ознайомлення іноземних студентів із сучасною дійсністю, культурою країни, мова якої вивчається, через дану іноземну мову та у процесі її вивчення” [2]. Іншими словами, на перший план виступає культурознавчий аспект з орієнтацією на задачі та вимоги вивчення мов.

Традиційно лінгвокраїнознавство розглядалось як міждисциплінарне явище у тісному зв'язку з культурологією, соціолінгвістикою, філософією, етнографією, літературознавством та іншими науками. Маючи відмінності від останніх щодо предмету свого дослідження, підходів та практичної спрямованості, лінгвокраїнознавство багатою мірою спиралося на них. Останнім часом до наукового обігу дослідників увійшли нові підходи до опису взаємозв'язку мови, культури й освіти. Отже, виникла потреба переглянути деякі питання, які мають забезпечити якісну зміну лінгвокраїнознавства в нових умовах.

На нашу думку, лінгвокраїнознавство – це не відомості про країну, що викладаються іноземною мовою, а спеціальний курс навчання

іноземної мови, у ході якого ті, хто навчаються, отримують країнознавчу інформацію не тільки і не стільки для вирішення загальноосвітніх задач, скільки для розширення об'єму фонових знань, що забезпечують успішну комунікацію іноземною мовою.

Інтеграція України до європейської та світової системи освіти обумовлює необхідність нового погляду на фонові знання і з точки зору їх генезису. Ще на початку становлення лінгвокраїнознавства вчені звертали увагу на неоднорідний культурний фон, що обіймає пласти загальнолюдських, регіональних та національно-культурних знань. Але при більш уважному і збагаченому методичним досвідом розгляді з'ясується, що дві перші компоненти виявляють національно-культурну специфіку залежно від їхнього входження до тієї чи іншої культури: кожна культура набуває і певним чином відбиває загальнолюдські знання. Те саме трапляється і зі знаннями регіонального рівня. Природно, кожна культура по-національному своєрідно відбирає факти для світової та регіональної культур.

Формування спільності досить різнопланових знань як основи для спілкування виникає безпосередньо у спілкуванні, де знання формуються у процесі розумової діяльності, що викликана змістовим сприйняттям мовлення (тексту).

Лінгвокраїнознавство – частина культури. Це засіб трансляції однієї культури в іншу, знання про країну й засвоєння людиною цінностей культури.

Педагогічна задача актуалізації лінгвокраїнознавчих знань студентів передбачає формування в них особливого роду ціннісних орієнтацій – розвиток стійкого прагнення до самостійного поповнення інформації, якої за певних умов може виявлятися недостатньою. Сутність актуалізації лінгвокраїнознавчих знань студентів ми вбачаємо у розвитку їх мотивованої активної участі не тільки під час виконання традиційних завдань (переклад фіксованого об'єму текстів спеціального призначення), а і в розширенні обов'язкового матеріалу, який передбачає трансформацію отриманих знань, використання їх у комунікативних вправах, спеціально змодельованих ситуаціях спілкування, застосування у проектних завданнях.

Аналіз змісту та джерел формування мовної ментальності дозволив нам зробити важливі, на наш погляд, висновки для розуміння лінгвокраїнознавства:

Оскільки сукупність елементів будь-якої культури не обмежується національними елементами, то для забезпечення мовної взаємодії необхідним виявляється опис і тих

елементів, які стали невід'ємною частиною певної культури. Так, твори Шекспіра є складовою англійської культури, але їх сприйняття, наприклад, у українців та китайців виявиться зовсім різним; отже, використання у процесі мовлення українською певних інтернаціональних елементів не сприятиме взаємодії без спеціальної роботи над ними.

Оскільки цілі вивчення мови визначаються приналежністю людини до власної соціокультурної групи в рідній мові, у процесі навчання прояви національної культурної специфіки виникатимуть обов'язково. Зокрема, навчання тільки літературних стандартів іноземної мови на рівні культурної взаємодії значною мірою звужує й збіднює мовну ментальність студента, а отже, його комунікативні можливості. У такому зв'язку здається доречною думка Л.В.Щерби про те, що літературна мова усіх часів й народів ніколи не співпадала з повсякденною розмовною мовою, лишаючись певною мірою "іноземною мовою".

Таким чином, постає потреба у *English for Specific Purposes*, – галузі навчання іноземної мови, що швидко розвивається і набуває актуальності в сучасних умовах розвитку нашого суспільства з огляду на світові інтеграційні процеси. Основними відмінностями даного підходу є тісний зв'язок теорії з потребами практики навчання, спеціалізація курсів, що постійно зростає, застосування англійської у специфічних галузях науки, техніки, економіки, юриспруденції, міжнародних програмах тощо.

Перша стадія програми ESP – це аналіз потреб тих, хто навчається, на основі докладної інформації стосовно мети, задач, ролі, функцій, для виконання яких англійська мова є необхідною. Наступний крок – визначення об'єму науково-технічного змісту програми, оскільки для студентів важливо оволодіти комунікативними та граматичними аспектами мови. Залежно від того, чи виявляється навчання мови частиною іншої навчальної діяльності, передує чи наслідуює її, змінюється рівень мотивації студентів. Тому задача викладача ESP – підготувати відповідний матеріал для навчання спілкування іноземною мовою.

3. Суттєвого перегляду вимагає усталена точка зору методистів на співвідношення рідної та чужої культури у навчальних посібниках та підручниках: вочевидь, взаємодія культур виникає не лише (а навіть – не стільки) у випадках знайомства на заняттях з новою для студента іноземною культурою, а в його умінні використовувати власну культуру – у самому широкому розумінні – під час спілкування іноземною мовою.

Необхідність урахування в процесі

комунікації фонових знань сьогодні вже є загальноновизнаною. Фонові знання, якими володіють члени певної етнічної і мовної спільноти, – основні об'єкти лінгвокраїнознавства. За Е.М.Вере-щагіним та В.Г.Костомаровим, існує три види фонових знань: загальнолюдські (наприклад, всім відомі поняття "сонце", "вітер", "час", "народження"), регіональні (не всі мешканці тропіків, наприклад, знають, що таке "сніг") та країнознавчі. Останній вид – це ті відомості, якими володіють всі члени певної етнічної і мовної спільноти, пов'язані знаннями національної культури.

Знайомство з країною, мова якої вивчається, здійснюється, зокрема, на базі спеціально відібраних навчальних текстів, які підпорядковані певним вимогам:

а) цілеспрямованість. Відібраний текстовий матеріал має комплексно реалізовувати цілі навчання іноземної мови у ВНЗ: практичну, виховну, загальноосвітню, розвиваючу. Так, для реалізації практичної цілі тексти повинні реально моделювати сфери спілкування, комунікативні ситуації і презентувати мовленнєві засоби для їх вирішення; для загальноосвітньої – бути країнознавчо інформованими та автентичними, тобто відтворювати реальну ситуацію дійсності у країні, мова якої вивчається; для розвиваючої – сприяти розвитку пам'яті, мислення, уявлення студентів тощо;

б) функціональність. Тексти мають відповідати своїм методичним функціям у системі навчання: презентація мовного матеріалу, навчання видам мовленнєвої діяльності, стимулювання дискусії, тексти-моделі вирішення комунікативних задач, тобто відображати зміст навчання;

в) країнознавча актуальність та адекватність. Зміст текстів має вміщувати інформацію як про країну, мова якої вивчається, так і про рідну країну, зокрема, має навчати передавати отриману інформацію. При цьому, зміст текстів про культуру іншої країни – це функціональна інформація, а саме – предмет навчального, професійного, культурного й побутового спілкування, а коментар до нього – фонові інформація, яка містить відомості про норми та традиції спілкування;

г) адаптованість. Тексти повинні відповідати рівню знань, навичок та умінь студентів певного етапу навчання. До параметрів, за яким визначається адаптованість тексту, можна віднести: мовленнєву форму (опис, розповідь, міркування), тему, зміст, мовний матеріал, композицію, зовнішнє оформлення та об'єм тексту. Так, розповідь виявляється найбільш легкою і цікавою формою для студентів за

композицією та зовнішньому оформленню (початок події – розвиток – кінець). Зокрема, критерій адаптованості передбачає і опору на уміння, сформовані у студентів у процесі вивчення рідної й іноземної мов у школі: знайомство з мовленнєвими формами, робота з текстом, уміння в рецепції та відтворюванні текстів (текстової діяльності) тощо;

д) стимулювання інтересу студентів до навчальної діяльності. Відібрані тексти обов'язково мають бути спрямованими на зацікавленість у тих, хто навчається, і бути мотивованими з огляду на інтелектуальні здібності студентів, їх прагматичні інтереси (матеріал, що вивчається, є необхідним для спілкування у різних сферах їх майбутньої професійної діяльності – соціальна мотивація), естетичні та емоційні потреби (робота з текстом дає відчуття задоволення, відповідає естетичним смакам – емоційна мотивація).

Таким чином, можна стверджувати, що для студентів найбільш цікавими і такими, що стимулюють їх навчальну діяльність, є тексти з професійною тематикою, які мають пізнавальну цінність, містять проблемні ситуації, спонукають до розмірковування (пізнавальна мотивація).

Для визначення аксіологічного аспекту лінгвокраїнознавства як принципово значущого у міжкультурному спілкуванні, на наш погляд, необхідним є визнання обов'язкової універсальності фонових знань в системі будь-якої мови. Багатомовна практика інтелектуального спілкування різними мовами, спільність життя на планеті, інші позамовні фактори створили ідентичний стрій мислення, загальнолюдські закони логіки, схожу реалізацію пізнання і думок. Мова у процесі мислення, поведінки, світогляду відіграє вирішальну роль. Її повноцінне використання як засобу спілкування і мислення не може не враховувати національно-культурну специфіку кожної окремої мови. Співставлення мов і культур виявляє не тільки загальне, універсальне, а й специфічне, національне, самобутнє, зумовлене відмінностями в історії розвитку народу. Тому проблемам міжкультурної комунікації приділяється особлива увага лінгвістів, як вітчизняних, так і зарубіжних.

Лінгвокраїнознавство створює передумови для успішного вирішення проблем, пов'язаних з міжкультурною комунікацією. З точки зору лінгвокраїнознавства вона розглядається у плані співставлення двох культур, а не тільки їх конкретних представників. Для людини, яка вивчає іноземну мову, володіє певним запасом слів і правилами граматики, здійснює спілкування, фразеологізми іноземної мови завжди викликають значні труднощі, особливо у

випадку, коли в рідній мові комуніканта немає аналогічної за смыслом фразеологічної одиниці. Причому, у першу чергу комунікативну значущість мають країнознавчо орієнтовані фразеологізми, оскільки фразеологічні одиниці з країнознавчою спрямованістю відрізняються суттєвими особливостями, незнання яких ускладнює спілкування іноземною мовою, тобто знижується комунікативна компетенція студентів, а також вирішення інших комунікативних задач, і в першу чергу, розуміння мови, якою звертаються. Тим більш, що деякі фразеологізми виступають в якості єдиних визначень явищ й фактів в країні мови, яка вивчається.

Національно-специфічні елементи культури відіграють значну роль у процесі міжкультурної комунікації: при спілкуванні з іноземцями, навчанні іноземних мов, перекладі, сприйнятті різного роду текстів, телепередач й відео програм. І сам акт міжкультурної комунікації матиме місце за умови адекватного взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур.

Країнознавчі відомості мають, таким чином, не тільки загальноосвітнє значення, знання про країну, її історію, культуру, економіку, способу життя населення країни, вони мають вихід у комунікацію. Передусім, вони забезпечують рецепцію, тобто адекватне, а не буквальне розуміння мови.

Міжкультурна комунікація інтегрує в собі наступні компоненти:

- засвоєння цінностей спілкування;
- засвоєння цінностей культури;
- засвоєння цінностей професійної мовленнєвої діяльності.

Така інтеграція дає високий рівень компетентності у міжкультурній комунікації. Інтеграція трьох компонентів визначає відбір змісту й одночасно є новим якісним рівнем, який придбається у результаті поєднання трьох моментів, який збільшує гносеологічний аспект, коли кожному окремо не притаманні нові якості. Об'єднавшись, вони утворюють новий рівень міжкультурної комунікації.

У результаті аналізу взаємозв'язку лінгвокраїнознавства з іншими науками і дисциплінами, постає необхідність більш чіткого визначення і його міжкультурної спрямованості. У цьому зв'язку ми спиралися на факт, що лінгвокраїнознавство вміщує:

- вивчення специфіки відображення національної культури як прояву національного менталітету у мовних проявах;
- відбір фактів культури, без яких стає неможливою (некоректною, неефективною) мовна комунікація, з урахуванням різних цілей

вивчення мови і різних півнем володіння нею;

– створення сприятливих умов для “діалогу культур” у процесі вивчення іноземної мови, включаючи у цей процес увесь комплекс національної специфіки мовленнєвої й немовленнєвої комунікативної поведінки. При постійному співставленні двох – рідного та чужого – “культурних тезаурусів” можна визначити об’єм енциклопедичних і мовних знань, що зберігає пам’ять людини, включаючи і емоційні почуття, і систему норм та оцінок, прийняті у певному соціумі, які накладаються на існуючі знання, єдиною інформаційною базою людини, або її інформаційним тезаурусом, що матеріалізуються у двох відмінних сукупностях фонових знань;

– вироблення найбільш ефективних засобів й способів презентації фактів культури у процесі навчання мови з урахуванням цілей навчання, його етапів і форм.

Перелічені задачі формують достатньо широку галузь наукового і практичного пошуку, яку можна назвати власно лінгвістичною. З одного боку, виокремлення даних задач при збереженні домінанти лінгвокраїнознавства вказує на необхідність комплексного підходу до них, з іншого, – свідчить про необхідність урахування специфіки цієї комплексності, яка саме реалізується у системах викладання іноземних мов.

У процесі нашої роботи ми прагнемо не тільки до того, щоб студенти реставрували лінгвокраїнознавчі уяви (з урахуванням шкільних знань), а й змогли збагатити фонові знання, а головним виступав би мотиваційно-ціннісний аспект розвитку лінгвокраїнознавчих орієнтацій.

Ті, хто вивчають іноземну мову, зазвичай прагнуть, в першу чергу, оволодіти ще одним способом участі у комунікації. Однак, коли засвоєння мови досягає повноти, людина отримує величезне духовне багатство, що зберігається мовою, проникає у нову національну культуру. Цей аспект навчання іноземних мов цілеспрямовано розглядає лінгвокраїнознавство.

Своєрідність лінгвокраїнознавства в контексті університетської освіти полягає в

тому, що отримані знання не мають одномиттєвого актуального значення й застосування, однак незрівнянно великим є їх потенційне значення, тобто загальноосвітня й розвиваюча інтелект функція.

Слід відмітити, що лінгвокраїнознавчий аспект вивчення іноземної мови у загальній системі університетської освіти за теперішній час набуває все більшу значущість у зв’язку з об’єктивною тенденцією зростання ролі іноземної мови. Це впливає і на мотиваційно-суб’єктивну зумовленість підвищення інтересу, престижу іноземної мови з позиції кожної окремої особистості. Сучасний студент як на емпіричному рівні, так і за діагностичними даними міжнародних програм і численних досліджень по-іншому ставиться до вивчення мов.

Позитивну мотивацію, на нашу думку, також необхідно розглядати в якості особливого резерву у навчанні студентів університету. Оскільки стимулююча роль свідомих і несвідомих потреб у вивченні іноземної мови може змінюватися (зростати) під впливом характеру викладання, за умови розвитку самосвідомості, рефлексії.

Полімотивованість вивчення іноземної мови студентами університету уможливорює якісно змінити мотивацію у процесі занять з іноземної мови через свободу вибору завдань, індивідуалізацію. Зміна мотивації – це зміна загальних ціннісних орієнтацій студентів в освіті в широкому розумінні. Отже, процес зміни мотивації, що виходить за рамки одного предмету, є феноменом розвитку особистості в цілому, а значить, і її аксіологічного потенціалу.

Таким чином, можна констатувати, що у сучасній університетській освіті роль і можливість лінгвокраїнознавства як фактора, який змінює не тільки рівень володіння студентами іноземної мови, знань про країну, мова якої вивчається, але й такого, що впливає на особистість в цілому, тобто на її освітні ціннісні орієнтації, життєві плани, професійні потреби, прагнення до мети.

Ми впевнені, що саме у сучасній соціально-педагогічній ситуації розвитку університетської

Література

1. Томахин Г.Д. Лингвострановедение: что это такое? // ИЯШ. – 1996. – № 6. – С. 22-27.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. – М.: Русский язык, 1976. – С. 63.